

פרשת בְּרֵאשִׁית

צִדְקָה מְעֻשָׂה לַתּוֹרָה – בְּרֵאשִׁית

רבי יהודה אומר : חֲטָה הִיא – הָאֵם הַחֲטָה הִיא עֵץ (הדעת)?

בסיפור על החטא הקדמון חטא עץ הדעת, רב הנסתר על הגלוי, ואפילו שם הפרי אינו נזכר במפורש. חז"ל מתייחסים לשאלה, באיזה אילן מדובר, ומציעים ארבע חלופות : גפן, חיטה, תאנה ואתרוג. מה לצמחים אלה ולעץ הדעת? ובפרט אם נתייחס לחיטה, שהיא צמח חד שנתי, ורחוקה מלהיקרא עץ? כדי לעמוד במגבלות הגיליון נצטמצם לחלופת החיטה בעיקר, ניגע מעט בגפן, וננסה להבין מה גרם לחז"ל להציג דוקא אותם כעץ הדעת? וכיצד ניתן להסביר את הדעות השונות, כשלכאורה רק אחת מהחלופות יכולה להיות נכונה? ממבט ראשון, האפשרות שמדובר בגפן, והפרי האסור היה ענבים, נראית סבירה יותר ומתקבלת על הדעת, בשל המראה החינני והמושך של האשכולות וטעמם המתוק של הענבים. אך אם בחיטה עסקינן, לא ברור מה מפתה כל כך בפרי החיטה, בזרעים הקטנים והקשים, שיש לעמול כדי לחלצם מהשיבולת ולקלפם. גם טעמם, אינו מלהיב במיוחד, עד שנוכל להסביר את הצעתה של חוה לאדם, שיטעם וייהנה אף הוא? ומערכת העיכול של האדם, אף היא אינה בנויה לעיכול של **זֵרַע החֲטָה** כשהוא במצב נא?

השם **זֵרַע** עצמו כמו מרמז על חסרון שקיים בו. אם נחלק מילה זו לשתי הברות **זֶרַע**, נגלה בה מעין צירוף של שתי מילים 'זֶה רַע', שאולי יש בהן כדי לרמוז על החטא שבאכילתו? חלוקה זו, ושייכו של **הזֵרַע** בכלל ושל **זֵרַע החֲטָה** בפרט, לתחום הרע, יש בה כדי לקומם את הקורא, שהרי המאכל הבסיסי ביותר, הלחם, נעשה מזרעי החיטה? כדי להשיב, עלינו להבהיר תחילה את מהותו המקורית של הרע. דוקא בפרשת הבריאה, אנו נתקלים לראשונה במילה טוב, "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם כִּי טוֹב וַיִּבְדֵּל אֱלֹקִים בֵּין הָאָדָם וּבֵין הַחַיָּוִת". אם **האָדָם** הוא **טוֹב** אזי לכאורה, **הַחַיָּוִת** הוא **רַע**. האם **הַחַיָּוִת** הוא **רַע**? אסמכתא לכך ניתן למצוא גם בתפילה, כאשר אנו מברכים את הקב"ה "יוצֵר אֹר וּבוֹרֵא חֲשָׁךְ, עוֹשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל". נוסח ברכה זו, מתבסס על הכתוב בישעיה "יוצֵר אֹר וּבוֹרֵא חֲשָׁךְ עוֹשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא רַע", ממנו ניתן להבין שהרע אכן מקביל לחושך. והרי ברור לנו שהחושך אינו רע, הוא אפילו חינני לקיומנו, ורוב האוצרות היקרים שוכנים כבוד בתוך כספות אפלות ובחדרי אוצר חשוכים. ניתן להבין מכאן, שמשמעותו של הרע במקור, בלשון הקודש, אינה בהכרח המשמעות שאנו מייחסים לו בשפתנו כיום. מדובר במשהו המסתיר ומכסה על שפע של טוב והארה, ה"כלואים בתוכו", כך שלא ניתן להבחין בהם, כל עוד לא נסלק את הקליפה המכסה עליהם ונחשוף אותם לאור.

מדוע קרוי **הזֵרַע** בשם זה, ומה יש בשמו כדי ללמד על מהותו. השם **זֵרַע** וגם הפועל זרע, מופיעים לראשונה בפרשתנו, ביום השלישי לבריאה, במאמר "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב מִזְרַע זֵרַע עַץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֵוּ אֲשֶׁר זֵרַעוּ בּוֹ". הזרע הנוצר ע"י הצמח ומסתתר בתוך הפרי, נועד לאפשר את התרבותו והמשכיותו של הצמח. הזרע הוא **זעיר** בגדלו יחסית לצמח (**זֵרַע=זעיר**), אך בתוכו מוצפן למעשה צמח **בזעיר** אנפין, צמח בפוטנציה. כדי לממש את הצמח שבו, צריך לזרוע אותו, משרש **ז.ר.ע.** אם נתבונן בשורשים אחרים הפותחים באותיות 'זר', נוכל לראות שיש להם מכנה משותף : **זרה** – מלשון **לזרות** לרוח ולהפיץ, **זרק** – כפשוטו, לזרוק ולהרחיק מהמקום, **זרם** – התרחקותם בתנועה של מים ממקור נביעתם וכיו"ב. יוצא שאת **הזֵרַע** יש להוציא ולנתק ממקורו. אך לא די בכך, יש גם לטמון אותו בתוך קרקע מזון מתאימה, בה יהא חבוי ונסתר מעין **זר**. לכך אולי רומזת חלוקת השורש במתכונת **זר-ע**, במשמעות **זר לעין**. ברוב הפירות, הזרע טמון בתוך הפרי, אך אינו משמש למאכל האדם. בזרעונים לעומת זאת, הזרע עצמו משמש גם כפרי למאכל בעבור האדם.

מה מייחד את החיטה והגפן משאר האילנות והצמחים? (בהזכירנו **חֲטָה** הכוונה בדרך כלל לחמשת מיני הדגן). ראשית, שניהם משבעת המינים שהשתבחה בהם ארץ ישראל, "אֶרֶץ חֲטָה וּשְׂעֵרָה וְגִפְנוֹ וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן...". אך לא די בכך, שני פירות אלה, אם אוכלים אותם כפי שהם, מברכים "בורא פרי האדמה" על החיטה (קלי או נא) ו"בורא פרי העץ" על הענבים. אך ע"י עיבודם של פירות אלה ניתן להשביח את תוכם ולקבל מהם תוצרים במדרגה גבוהה בהרבה. אם תושקענה בזרעוני החיטה כמה מלאכות נוספות, טחינה, ניפוי, לישה, ואפייה יתקבל ה**לֶחֶם**, שעבר למעשה תהליך ביוכימי, ונוסחתו הכימית שונה מזו של הקמח ממנו נעשה. הלחם טעים יותר מהזרעונים, וקל יותר לאדם לאכול ולעכלו, עיכול המאפשר להפיק ממנו אנרגיה גבוהה יחסית. גם בענבים הדבר דומה, דריכתם בגת, ותסיסתם ביקב מניבים תוצר חדש, היין. מעניין ששני תוצרים אלה, הם היחידים המופקים מן הצומח, שזכו, כל אחד מהם, לברכה ייחודית בשל השתבחותם, ברכת "המוציא **לֶחֶם** מן הארץ" על ה**לֶחֶם**, וברכת "בורא **פְּרִי הַגֶּפֶן**", על ה**יַיִן**. לפי ההלכה, יש להקדים את ברכת המוציא או הגפן לברכות על פרי העץ או פרי האדמה.

ועדיין, מה **החֲטָה** ולעץ דעת? במסגרת העונש שקיבל אדם הראשון על אכילתו מעץ הדעת, נגזר עליו "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם". ומכיוון שהקב"ה גוזר מידה כנגד מידה, ומכיוון שהדבר שבו קלקל האדם, בו הוא אמור להיתקן, יש מקום לומר, שעץ הדעת **חֲטָה** היה. לכאורה קשה לקבל זאת, מכיוון שזרעי **החֲטָה** אינם מפתים די הצורך, וגם מכיוון שה**חֲטָה** רחוקה מלהיות מוגדרת כ**עֵץ**? לדברי חז"ל, ה**חֲטָה** בה חטא האדם, אינה דומה ל**חֲטָה** של היום. קודם לחטא, היתה ה**חֲטָה** עץ מיתמר לגובה, "כארוזי הלבנון". ופריה של ה**חֲטָה** אף הוא, גדול היה ומוכן למאכל, כחלה אפיה שאינה דורשת כל הכנה מיוחדת לפני אכילתה. לכך רומז הכתוב בפרשת האזינו, "וַיֹּאכַל תְּנוּבַת שִׁדִּי...עִם חֶלֶב כְּלִיֹּת חֲטָה", ולדברי המדרש "עתידה **חֲטָה** שתהא (פירותיה) ככליות של שור הגדול". וכדי ליצור סביבה מתאימה לתיקונו של האדם, ולהקשות עליו בהשגת הלחם, הפכה ה**חֲטָה** לצמח נמוך (שיבולת) וחד-שנתי, ל**חֲטָה** המוכרת לנו כיום. אגב, השם **חֲטָה** מופיע בתורה לראשונה רק בפרשת ויצא, וכרונולוגית, אחרי למעלה מאלפיים שנה. ואפשר, שהדמיון בין המילים **חֲטָה** ו**חֲטָה**, יש בו

